

AHMET CEVDET PAŞANIN SURIYE VALİLİĞİ (Şubat-Kasım 1878)

Ş. Tufan BUZPINAR*

ÖZET

Cevdet Paşa Doksaniç harbi akabinde çok kritik bir dönemde Suriye valiliğine tayin edildi ve Kasım 1878'e kadar bu görevde kaldı. Makale, Paşa'nın bu güne kadar ciddi bir araştırmaya konu teşkil etmemiş olan bu görev süresindeki gelişmeleri incelemektedir. Tayinin gerçekleştiği dönemde Suriye'nin genel şartları belirtildikten sonra vilâyetin giderek artan öneminin temel sebepleri üzerinde durulmaktadır. Sonra, Cevdet Paşa'nın hangi şartlarda ve ne tür saiklerle tayin edildiği tespit edilmekte, ardından Suriye'de ciddi anlamda meşgul olmak zorunda olduğu problemler ele alınmaktadır. Bu arada beklenmedik bir şekilde Kozan'a görevlendirilmesi ve Suriye'ye dönerken görevden alınışına sebebiyet veren gelişmeler makalenin son bölümünde ele alınan konulardır.

Anahtar Kelimeler

Suriye, Cevdet Paşa, Sultan II. Abdülhamid.

Cevdet Paşa, XIX. yüzyıl Osmanlı devlet adamları arasında Arap nüfusu yoğun olan vilâyetlerle ilgili bilgi ve tecrübesi ileri düzeyde olanların önde gelenlerindedir. Suriye bölgesinin en önemli idarî birimlerinden olan Halep vilâyetinde valilik yaptığı 1866-1868 döneminde elde ettiği tecrübe bilgilerin yanı sıra bölgenin Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi tarihi hakkında eser yazabilecek kadar kitabî bilgilere de sahipti. Devrinin en önemli ve en kapsamlı tarih eserlerinden olan *Tarih-i Cevdet* bu konuda doyurucu örneklerle doludur. Arap topraklarında kendi yaşadığı dönemde meydana gelen önemli olaylarla ilgili bilgi, görüş ve değerlendirmeleri için *Tezakir-i Cevdet* ve *Ma'ruzat* adlı eserlerine de bakmak gerekir. Ancak belirtilmelidir ki Cevdet Paşanın 1878 başında gerçekleşen Suriye valiliğine tayini onun bölge hakkındaki bilgi birikimi dolayısıyla başarılı olma şansının fazlalığından değil, döneminde yaygın olan paşalar arası rekabetin bir sonucudur.

---

* Doç.Dr., Fatih Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/tufanbuz@yahoo.com

Cevdet Paşa Doksanüç harbi sonrasına denk gelen çok önemli bir zaman diliminde Suriye valiliğine tayin edildi. XIX. yüzyılın en önde gelen âlim ve devlet adamlarından olan Cevdet Paşanın nezaretlerdeki görevleri gibi taşra görevleri de henüz kapsamlı araştırmalara konu olmamıştır. Bugüne kadar yayımlanan Cevdet Paşa literatüründe Suriye valiliği görevi hakkında verilen bilgiler bir iki cümleyle ötesine geçmemektedir. İlginçtir; Cevdet Paşa kendisi de Suriye valiliği dönemini yarım cümle ile “Suriye’ye varıp mümkün mertebe islâh-ı umûr-ı vilâyete mübâderet ettiğimiz sırada Kozan’da zuhûr eden...” diyerek geçiştirir. Buna karşılık iki aylık Kozan seferiyle ilgili iki paragraf bilgi verir.¹ Ölümünün 100. yılı münasebetiyle düzenlenen bir sempozyumda sunduğumuz “Cevdet Paşa ve Araplar”² tebliği çerçevesinde bizim de ana hatlarıyla değindiğimiz söz konusu görev dönemi bu makale ile nispeten detaylı bir incelemeye konu olmaktadır. Suriye valiliğine tayini ve valilik dönemiyle ilgili detaylara geçmeden önce Suriye vilâyeti ile ilgili bazı ön bilgilerin verilmesi, konunun daha iyi anlaşılması bakımından elzem görünmektedir.

Suriye Vilâyeti

Cevdet Paşanın görevde bulunduğu dönemde Suriye vilâyeti, kuzeyde Lazkiye kazasından güneyde Sina çölüne ve batıda Akdeniz’den doğuda Suriye çölüne kadar uzanan geniş bir alanı -1861’de özel bir statüye kavuşan Cebel-i Lübnan müstakil mutasarrıflığı ve 1872’de müstakil mutasarrıflık statüsüyle idarî bakımdan doğrudan merkeze bağlanan Kudüs hariç-kapsamakta idi. 1878’de vilâyetin yedi sancağı –Şam-ı Şerif, Trablus, Belka, Beyrut, Akka, Hama ve Havran- ve bunlara bağlı yirmi beş kazası vardı.³

¹ Cevdet Paşa, *Tezakir: 40-Tetimme*, (haz. Cavid Baysun), Ankara 1986, s. 174-175. Fuat Köprülü danışmanlığında Cevdet Paşa ile ilgili 1938’de hazırladığı ve çok kıymetli bilgiler ihtiva eden lisans tezinde Âli Ölmezoğlu, Suriye ile ilgili *Tezakir*’de verilen bilgi ve üslûbu tekrar eder. Bu tez kısa bir süre önce Celal Bayar Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır (Âli Ölmezoğlu, *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*, Manisa 2002, s. 64-65).

² Tufan Buzpınar, “Cevdet Paşa ve Araplar”, *Ahmet Cevdet Paşa: Vefatının 100. Yılına Armağan*, Ankara 1997, s. 173-176.

³ *Salname-i Vilâyet-i Suriye*, 1295, defa 10, s. 70-104. Salnamenin sonunda vilâyet ve sancak sınırlarını gösteren bir Suriye vilâyeti haritası bulunmaktadır. Suriye vilâyeti idarî taksimatının genel bir değerlendirmesi için bk. Nejb Saliba, *Wilayat Suriyya, 1876-1909*, basılmamış doktora tezi, Michigan Üniversitesi, 1971, s. 2-67; Max L. Gross, *Ottoman Rule in the Province of Damascus, 1860-1909*, basılmamış doktora tezi, Georgetown Üniversitesi, 1979, s. 1-9.

Suriye nüfusunun tamamı aslen Arap olmasa da Arapça konuşmaktaydı. O güne kadar güvenilir bir nüfus sayımı yapılmamış olmakla birlikte 1878 yılı tahminî nüfusu 600.000 civarındaydı. Bu nüfusun büyük çoğunluğu köy, kasaba ve şehirlerde yerleşik hayat sürmekteydi. Küçük bir bölümü oluşturan bedeviler ise göçebe hayatı yaşamaktaydı.

Suriye nüfusu dil birliğine sahip, ancak inanç birliğinden mahrumdu. Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bu önemli Osmanlı vilâyetinde Hıristiyanlar ve sayıları çok az olmakla birlikte Yahudiler de vardı. Özellikle Müslümanlar ve Hıristiyanlar kendi aralarında çeşitli mezheplere ayrılmış durumdaydı. Müslümanlar Sünnî ve Şîî olmak üzere iki ana gruba ayrılmakla birlikte bunların dışında kalan Nusayrîler, Lazkiye ve Dürzîler Havran bölgelerinde yoğunlaşmışlardı. Aynı şekilde Hıristiyanlar da kendi aralarında Ortodoks, Katolik ve Protestan gibi mezheplere ayrılmışlardı.⁴ Bu tür mezhep farklılıkları bölge insanlarının ilişkilerini belirleyici olmak bakımından neredeyse din ayrılığı kadar etkili idi. Yahudiler de bir dinî azınlık grubu olarak mevcut olmalarına ve özellikle Safed ve Taberiye'de yoğunlaşmalarına rağmen bu dönemde siyasî ağırlıkları yoktu.

Suriye Vilâyetinin Önemi

Suriye, Tanzimat döneminde merkezi hükûmetin sıkı kontrolü altına girmiş ve yeni kararların vakit geçirmeksizin uygulamaya koyulduğu tek Arap vilâyetiydi. Dahası Suriye, Hicaz'ın, Arap hinterlandının ve Güneydoğu Anadolu vilâyetlerinin muhafazası için çok önemli bir stratejik konuma sahipti. Suriye bölgesinin kaybı Hicaz bölgesini kontrol altında tutmayı neredeyse imkânsız hâle getirecekti. Bu da Osmanlı hilâfetinin geleceğini doğrudan ilgilendirmekteydi. Dinî bakımdan da çok önemliydi. İslâm dünyasınca bilinen dinî ziyaretgâhlara sahip olmasının ötesinde Şam, Mekke'ye giden hac yolu üzerinde bulunmaktaydı ve devletin her yıl büyük törenlerle uğurladığı Sürre Alayı'nın en önemli duraklarından biriydi. Bu özelliklerinden dolayı Şam farklı bölgelerden gelen hacıların toplanma ve buluşma yeri idi. Diğer bir ifadeyle Şam, kuzeyden ve doğu-

⁴ Suriye'deki dinî gruplar için bk. Albert Hourani, *Minorities in the Arab World*, Oxford 1947; Robert Brenton Betts, *Christians in the Arab East*, London 1979; John Joseph, *Muslim Christian Relations and Interchristian Rivalries in the Middle East*, New York 1983; Robert M. Haddad, *Syrian Christians in Muslim Society*, Princeton, 1970; nüfus istatistikleri için bk. Justin McCarthy, "The Population of Ottoman Syria and Iraq, 1878-1914", *Asian and African Studies*, 15(1981), s. 11-14.

dan, Osmanlı topraklarından ve dışarıdan gelen binlerce hacıya her yıl birkaç ay ev sahipliği yapmaktaydı. Bu nedendir ki Suriye vilâyetinin iç ve dış güvenliği, halkın huzuru ve devlete sadakati Osmanlı Padişah-Halifesi'nin en azından dinî prestiji açısından çok önemliydi. Şam'ın dinî açıdan önemini artıran yeni bir gelişme de 1876 yılından itibaren İranlı hacıların da Şam-Mekke güzergâhını kullanmaya başlamalarıydı.⁵

Suriye'nin uluslar arası önemi de gün geçtikçe artmaktaydı. Fransa, çok uzun süreden beri Hıristiyanlardan Maronilerle yakın ilişki kurmasına ilâve olarak 1840'ların sonundan itibaren Suriye'ye yerleşmiş bulunan binlerce Cezayirliye Fransız vatandaşlığı hakkı vererek Müslümanlardan da kuvvetli bir taraftarlar grubu oluşturmaya çalışmaktaydı.⁶ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde İngiltere de sahneye çıktı. Rus yayılcılığına karşı hazırlıklı olmak bakımından bölgede bir üs arayan İngiltere bir ara Suriye'yi işgal etmeyi düşünmüş ve bölgedeki başkonsolosu Eldridge'den halkın İngiliz işgaline ne tür bir tepki gösterebileceği konusunda görüş bildirmesini istemişti. Eldridge'in kendi ifadesine göre genel eğilim böyle bir işgalin lehindeydi; bunun gerçekleştiğini görme arzusu neredeyse herkes tarafından paylaşılmakta ve özellikle de Müslümanlar arzulu görünmekteydi. Eldridge böyle bir girişimin güçlük çekmeden veya en azından yerli halkın karşı koymasına maruz kalmadan gerçekleştirilebileceğini düşünmekteydi.⁷ Uzun süren araştırmalar ve mülâhazalar sonucunda Suriye'ye oldukça yakın olan Kıbrıs adasını üs olarak seçen İngiltere, Padişaha yaptığı müracaatta Suriye ve Anadolu'yu koruyabilmek için bu tercihi yaptığını belirtmekteydi.⁸ Aynı zamanda Suriye dahil, Devletin Asya vilâyetleri için idarî, adlî ve vergi alanında müşterek bir program hazırlamak konusunda Padişah'tan söz alan İngiltere, bölgeye olan ilgisini perçinlemek için Aralık 1878'de İstanbul'daki büyükelçilik birinci kâtibi

⁵ Public Record Office(PRO) Foreign Office(FO) 195/1264 Jago-Salisbury no 16, Damascus 6 October 1879.

⁶ Fransa'nın Cezayir'i işgali sonrasında Suriye'ye yerleşen Cezayirlielerin tabiiyeti konusunda Osmanlı Fransız rekabeti için bkz. Tufan Buzpınar, "Suriye'ye Yerleşen Cezayirlielerin Tâbiyeti Meselesi (1847-1900)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1997, I, 91-106.

⁷ FO 226/195 Eldridge-Derby, political no. 33, Beirut 10 Nisan 1878. 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı işgali sonrasında Suriyeli Müslümanların İngilizlere tepkisi Eldridge'in görüşlerinin ciddi anlamda sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Bk. Tufan Buzpınar, "The Repercussions of the British Occupation of Egypt on Syria, 1882-1883", *Middle Eastern Studies*, 36/1 (January 2000), p. 82-91.

⁸ FO 78/2768 Salisbury- Layard, telegram, most confidential, 23 May 1878.

Edward Malet ve Eylül 1879'da da Büyükelçi Henry Layard'ı Suriye'ye göndermişti.⁹

Son olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının neticesi de Suriye'nin önemini artırmıştı. Diğer Asya vilâyetleriyle birlikte Suriye daha iyi bir ilgi ve idare neticesinde Balkanlarda kaybedilen toprakların gelirlerini telâfi edebilir diye düşünülmüştü. Cevdet Paşa Suriye'ye vardıktan kısa bir süre sonra Kahvecibaşı Mahmut Efendiye yazdığı mektupta bu konuya dikkat çekmekteydi: "Rumelinin harabolması hasebiyle varidât-ı devletin hemen nisfi tenâkus etmiş oldu. Bu açığı doldurmak için şimdi bizce ehemm olan mesele Anadolu ve Arabistan kıtalarının imaretiyle tezyîd-i servet-i husûsîdir... Suriye ve Halep ve Adana vilâyetleri imar olunursa bir Mısır olur".¹⁰

Ancak önemi bu denli artan Suriye'nin Müslüman halkı büyük bir şok yaşamaktaydı. Doksanüç Harbi'nde Osmanlı ordularının ağır yenilgilere maruz kalması Suriye halkını moral açıdan çökertmiş ve sıkça atıfta bulunulan bir rivayete göre Müslüman ileri gelenlerin bazıları devletin dağılması durumunda Suriye'nin geleceğinin ne olacağı konusunu tartışmak üzere gizli toplantılar yapmışlardı. Osmanlı Devletinin yıkılabileceği ve bir Avrupa devletinin Suriye'yi işgal edebileceği korkusu o dereceye ulaşmıştı ki mahallî nüfuz sahibi bazı kimseler böyle bir durumda Suriye'nin tam bağımsızlığı için çalışmak kararı almışlardı.¹¹ Halkın ekonomik sıkıntılarının ciddî boyutlara ulaştığını, Cevdet Paşanın göreve başlamasından kısa bir süre sonra ekmek fiyatlarında meydana gelen artış nedeniyle erkek nüfusunu savaşa göndermiş kadınların hükûmet konağını taşlamasından da anlamak mümkündür.¹²

Savaşın olumsuz etkilerinden biri de Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında belli derecede var olan tansiyonu tehlikeli boyutlara varacak kadar yükseltmesidir. Müslümanların Hıristiyanlara karşı duydukları kızgınlığın temel nedeni Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyanları koruma bahanesiyle savaş çıkaran Hıristiyan bir devlete, yani Rusya'ya, yenilmesinin yanı sıra devletin Hıristiyan tebaasının savaşın yükünü paylaşmamasıydı. Müslümanlar savaşa can ve mallarıyla katkıda

⁹ FO 424/91 Layard- Salisbury, no. 900, confidential, Therapia 20 October 1879.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı (YEE), 39/14, 12 Rebiülevvel 1295/16 Mart 1878.

¹¹ Adil es-Sulh, *Sutur mine'r-Risale*, Beyrut 1966, s. 68.

¹² PRO FO 195/1201 Jago-Derby, no 5 political, Damascus 27 March 1878.

bulunurlarken gayrimüslimler askerlikten ve savaş sırasında toplanan ek vergilerden muaf olduklarından savaşın neden olduğu maddî ve manevî olumsuzluklardan doğrudan etkilenmemişlerdi.¹³ Cevdet Paşanın Suriye valiliğine tayin olunduğunda devralacağı vilâyetin şartları ana hatlarıyla bu şekildeydi.

Cevdet Paşanın tayini ve valiliği

Cevdet Paşa Şubat 1878'de Suriye valiliğine tayin olundu. Paşanın bu göreve getiriliş nedeni 9 aydan bu yana vekâletle yönetilmekte olan Suriye'nin bir düzene konulması gerektiği kanaati değil, Cevdet Paşa ile ikili ilişkileri iyi olmayan Ahmet Vefik Paşanın Şubat 1878'de sadrazamlığa getirilmesidir. Vefik Paşa sadaret görevine başlar başlamaz Evkaf Nazırı Cevdet Paşayı İstanbul'dan uzaklaştırmış ve Suriye'ye vali olarak tayin etmiştir.¹⁴ Cevdet Paşanın bu tayine karşı o zamanki reaksiyonu bilinmemekle birlikte sonradan notlarında bunu “bir büyük nimet ü inayet” olarak telâkki ettiğini “zira ordularımız bozulmuş. Rusyalı Edirne'ye gelmiş. Dersaadet'e doğru geliyor. İngiliz donanması dahi Boğaz'dan içeri girmek istiyor. İstanbul Rumeli muhâcirleri ile doldu; zikri elem verir bir hâle dûçâr oldu” şeklinde ifade etmektedir.¹⁵

Cevdet Paşanın bu tayini gerçekten İstanbul'un üzüntü ve kargaşa dolu ortamından uzaklaşmak açısından sevindirici mi bulduğu yoksa öyle teselli mi olduğu bir tarafa, yeni görev bölgesi aşına olmadığı bir yer değildi. Daha önce 1866-1868 yıllarında Halep valisi iken dönemin Suriye Valisi Mehmet Raşit Paşa ile zaman zaman biraraya gelerek bölgenin güvenlik ve refahının nasıl artırılacağı konularını tartışmışlardı. Hatta bu görüşmeler sonrasında bölgenin muhafazası için müşterek bir kararname de kaleme almışlardı.¹⁶ Vakıa, ilmiye kökenli olması, Arapça bilmesi ve İstanbul'da muhafazakârlar grubundan olması hasebiyle bir ilim merkezi olan

¹³ Saliba, *a.g.t.*, s. 72-78.

¹⁴ Ebul'ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 145. Bu eserin tıpkıbasımı Türkiye Diyanet Vakfı yayınları arasında çıkmıştır (Ankara 1996). Cevdet Paşanın Suriye valiliğine ilk tayini 1876 yılında Sadrazam Mahmut Nedim Paşanın onu İstanbul'dan uzaklaştırmak istemesi sonucu gerçekleşmişti. Ancak daha Suriye'ye hareket etmeden önce tayini durdurulmuş ve maarif nazırlığına getirilmişti.

¹⁵ Ahmet Cevdet, *Tezakir, 40-Tetimme*, s. 173-174.

¹⁶ Atatürk Kitaplığı, Cevdet Paşa Evrakı, 34. Cevdet Paşanın Halep valiliği için bk. T. Buzpinar, “Cevdet Paşa ve Araplar”, s. 170-173; Âli Ölmezoğlu, *Ahmed Cevdet Paşa*, s. 44-46.

ve muhafazakârlığıyla tanınan Şam'a gitmek Cevdet Paşa için zahiren uygun görünmekteydi. Bilinebildiği kadarıyla onun da tayinine karşı ciddi bir itirazı olmamış ve kısa süre zarfında yola çıkarak 20 Şubat 1878'de ailesi ve aile öğretmeni İlyas Matar Efendi ile birlikte Beyrut'a ulaşmıştı. Orada “bazı mesalihin ru'yet ve tesviyesi için” bir haftadan fazla kaldıktan sonra vilâyet merkezi olan Şam'a geçti.¹⁷ 1 Mart 1878'de görevi 5. Ordu komutanı Müşir İzzet Paşadan devraldığına Cevdet Paşayı bekleyen önemli meseleler şunlardı:

- a) Vilâyet idaresinin tekrar düzenli olarak işler hâle getirilmesi ve savaş nedeniyle sarsılmış olan devlet otoritesinin yeniden tesisi,
- b) Şubat ortasından itibaren Suriye'nin çeşitli kazalarına ulaşmaya başlayan Müslüman mültecilerin uygun yerlere yerleştirilmeleri,
- c) Devletin gelirlerini artırıcı bir takım ıslahatın gerçekleştirilmesi.

Cevdet Paşa sonuncusunun gerçekleştirilebilmesinin vilâyet idaresinin rayına oturmasına ve güvenliğin sağlanmasına bağlı olduğunu, bunun için ise savaş nedeniyle ayrılan 5. Ordu askerlerinin Suriye'ye dönüşünün beklenmesi gerektiğini vurgulayarak şimdilik ıslahat işine başlanamayacağı kanaatindeydi.¹⁸

Bu nedenle o öncelikle vilâyet idaresini işler hâle getirmeye çalıştı. Şam'daki İngiliz konsolos yardımcısı Mart ve Nisan 1878'de kendi dışişleri bakanlığına gönderdiği raporlarda “sivil yönetimin tekrar işler hâle geldiğini ve vilâyet idaresinde gözle görülür bir iyiye gidış”in gözlemlendiğini belirtmekteydi.¹⁹ Cevdet Paşa bir taraftan otorite boşluğu döneminde kötü muameleleriyle bilinen kaymakam vb. görevlileri değiştirenken, diğer taraftan da mevcut imkânlarla mümkün olduğu kadar halka yardımcı olmaya çalışan görevlilerin çeşitli nişan ve hediyelerle mükâfatlandırılmasını sağlıyordu.²⁰ Dahası, uzun süredir ilgisizlikten dolayı kötü görünen

¹⁷ BOA, YEE, 18/1867/93/39, 12 Rebülevvel 1295. Cevdet Paşanın Beyrut'ta bir haftalık ikameti sırasında olumlu bir etki bıraktığını kaydeden İngiltere'nin Suriye bölgesi başkonsolosu Eldridge, Paşanın bir Avrupa lisanı bilmemesini talihsizlik olarak yorumlamıştır. PRO, FO 78/2847 Eldridge-Derby, Political no. 13, Beirut 28 February 1878. Şam'a ulaşip görevi devralışı ile ilgili olarak bk. FO 78/2850 Jago-Layard, no. 4 Damascus 4 March 1878.

¹⁸ BOA, YEE, 39/14, 12 Rebülevvel 1295/16 Mart 1878.

¹⁹ FO 195/1201, Jago- Derby, no. 5 Political, Damascus 27 March 1878; FO 78/2850 Jago-Layard, no. 10, Damascus 28 April 1878.

²⁰ Lazkiye kaymakamı İhsan Beyin maaşının yükseltilerek Hayfa kaymakamlığına, Hayfa kaymakamı Mustafa Beyin ise Nasira kaymakamlığına tayini için bk. BOA, İD

hükûmet binaları tamir edilerek devletin her alanda çalışmaya başladığı intibasını kuvvetlendirilmeye çalışılmaktaydı.²¹

Cevdet Paşanın idarî mekanizmada tespit ettiği aksaklıklardan bir kısmı uzun vadede giderilebilecek nitelikteydi. Paşaya göre Suriye'deki Osmanlı yönetiminin en önemli problemi dil idi. Paşa, kaza ve daha alt seviyelerde bütün yazışmaların Arapça yapıldığını ve sadece bir-iki kazada Türkçe-Arapça bilen kâtiplerin bulunduğunu; bunun merkezden tayin edilen ve Arapça bilmeyen kaymakam ve diğer görevliler için önemli güçlükler doğurduğunu ve neticede de idarî yetersizlikle birlikte adaletsizliğe sebep olduğunu düşünmekteydi. Dil problemine çözüm olarak Cevdet Paşanın önerisi Suriye'ye gönderilecek kaymakam ve daha alt seviyedeki görevlilerin Arapça bilenlerden seçilmesiydi.

Cevdet Paşaya göre Suriye'deki problemlerin ikinci önemli kaynağı ise mahkemelerin azlığı idi. 10.000 nüfuslu bir kazaya bir mahkemenin yeterli olabileceğini düşünen vali, doğrudan kendisine bağlı yaklaşık 200.000 nüfusun davalarını bidayet mahkemesinde görmek ve valiliğe bağlı kazalardan gelen davaları da istinaf etmek için Şam'da bir meclis-i temyiz bulduğunu ifade ederek bunun imkânsızlığına dikkat çekmektedir. Dahası, mecliste ve mahkemelerde işler sürünmesin ve bir kısım insanlar hapisanelerde beyhude yatmasın diye çabalamaktan, ardarda gelen emirlerin yerine getirilmesine imkân bulamadığından da şikâyet etmektedir.²²

Zikredilen bu problemler yerleşik hayatın hakim olduğu ve devlet otoritesinin tesis edildiği mahaller için geçerliydi. Bir de devlet otoritesinin bir türlü sağlanamadığı yerler vardı. Bunların en başta geleni ve devleti en çok uğraştıranı Cebel-i Dürüz idi. Çok değil; Cevdet Paşa Suriye'ye

---

62294, 9 Rebülevvel 1295/ 13 Mart 1878; Şam defterdarına verilen rütbe-i salise için bk. İD 62592, 19 Cemaziyelahir 1295/20 Haziran 1878; Harp esnasında üstün hizmetlerde bulunan Balka sancağı idare meclisi üyesi Yusuf Efendi, tahrirat müdürü Kasım ve Belediye tabibi Ahmet Efendilere saniye ve salise rütbelerinin tevcihi hakkında bk. İD 62654, Gurre Receb 1295/1 Temmuz 1878; Suriye matbuat müdürü ve *Hadikatü'l-Ahbar* gazetesi muharriri Halil Huri Efendinin rütbe-i saniye sınıf-ı evvel mütemeyyizine terfii için bk. İD 62749, 10 Receb 1295/10 Temmuz 1878.

Suriye'de Cebel kazası kaymakamı Rifat Bey hakkında çok fazla şikâyet vukubulduğundan azledilerek yerine Muin Bey'in tayini için bk. İD 63015, 19 Şevval 1295/16 Ekim 1878; Havran kaymakamı Abdulkadir Efendinin kötü yönetiminden dolayı azli için bk. İMM, 2805, 19 Şevval 1295/16 Ekim 1878.

²¹ BOA, İŞD, 2052, 1989 ve 1998.

²² BOA YEE 18/553-210/93/35 Cevdet Paşa'dan sadaret müsteşarlığına, tarihsiz.

gelmeden yaklaşık bir ay önce 5. Ordu müşiri ve vali vekili İzzet Paşa Merc-i 'Uyun bölgesine yakın köylere baskın yapan, asker kaçaklarına kucak açan ve devletin otoritesini tanımayan Dürziler üzerine kuvvet göndermek zorunda kalmıştı.²³ Benzeri bir durum Cevdet Paşanın valiliği döneminde Havran'da meydana geldi. Stratejik açıdan önemli olan Ezra' köyünü ele geçirmek isteyen Dürzi ileri gelenleri yeni mutasarrıf Abdulkadir Efendi üzerinde nüfuzlarını kullanarak konunun sancak meclisinde görüşülmesinden ve vilâyetin onayının alınmasından önce köyün buyrulduğunu ele geçirirler ve Dürzi Şeyh İbn Ebu Asaf buyruldu ile birlikte köye gider oturur. Cevdet Paşaya göre "burası Dürzîlerin eline geçer ise... oraya istinad ile bir mertebe daha serkeşlik vadisine girecekleri ve artık Havran'a tahakküm etmeye başlayıp bu hâlde Havranlılar dahi çaresiz onlara tâbi olacakları ve hükûmetin Havran'da tesir-i nüfuzuna azim haleb geleceği malûm"[dur].²⁴

Cevdet Paşanın tahmini doğru çıkmıştı. Şeyh İbn Ebu Asaf buyruldu nun geri alınması için mutasarrıfın gönderdiği memurları kovmakla kalmayıp Cebel-i Dürüz'den çok sayıda piyade ve süvari toplayarak hükûmete karşı isyana hazırlanmaya başladı. Cevdet Paşa Havran mutasarrıfının Şam'a getirilerek yargılanması ve adıgeçen köyün Dürzîlerin elinden alınması gerektiğini düşünmekteydi. Fakat vilâyetin mevcut askerî kapasitesi ile bunu yapamayacağı da biliniyordu. Çünkü 5. ordu askerlerinin tamamı henüz Doksanüç Harbi sahasından dönmemişti. Öte yandan bu gibi durumlarda devletin yardımına koşan ciddi bir mahallî güce sahip Said ve Holo Paşalar da müsait değillerdi. Said Paşa Hac muhafızı olduğundan mevsim dolayısı ile Hac kafilisi işiyle meşguldü. Holo Paşa ise "emval-i mîriyyenin" gelirini toplamak için Belka tarafına gitmişti. Çaresiz bir durumda kalan Cevdet Paşa bunu şöyle ifade etmekteydi: "Allah bilir ne yapacağımızı bilmiyoruz".²⁵ Sonunda çözüm olarak sertliği ile tanınan Şam idare meclisi üyesi Osman Beyin Havran mutasarrıflığına tayin edilerek az da olsa bir miktar askerle bölgeye gönderilmesini önerdi ve Babiâli bu öneriyi kabul etti.²⁶

²³ FO 78/2847 Eldridge-Layard, no. 13 Beirut 4 February 1878; FO 78/2850 Jago-Layard, Political no. 3 Damascus 6 February 1878.

²⁴ BOA İMM, 2805, Cevdet Paşa'dan Sadaret Müsteşarlığına, 19 Şaban 1295/19 Ağustos 1878.

²⁵ İMM, 2805.

²⁶ İMM, 2805, Cevdet Paşanın 20, 28 Ağustos ve 4 Eylül 1294 tarihleriyle gönderdiği telgraf, yazılar, 19 Şevval 1295 tarihli Meclis-i Mahsus kararı ve irade. Dürzîler ile Çerkesler arasında çıkan kavgalarla ilgili olarak bk. YEE 37/93, tarihsiz.

Cevdet Paşanın yoğun olarak uğraşmak zorunda olduğu dönemin en önemli işlerinden biri göçmenlerin uygun yerlere dağılımlarını sağlamaktı. Doksanüç Harbi nedeniyle göçmen durumuna düşen binlerce Müslüman Şubat 1878'den itibaren Suriye'ye gelmeye başlamıştı.²⁷ Yılın ilk yarısında Suriye'ye gelen Müslüman göçmen sayısı 20.000'in üzerindedeydi.²⁸ Öncelikle Beyrut ve Trablus gibi liman şehirlerine gelen göçmenler daha sonra Şam, Hama ve Humus gibi iç kesimlere yerleştiriliyorlardı. Göçmenlerin taşınma, yiyecek-ıçecek ve kalacak yer temininde karşılaşılan nakit sıkıntısını gidermek için kayıtlı erkek nüfus başına 4 kuruş ek vergi konmuştu. Bunun dışında aynı yardımlar da yapılmaktaydı.²⁹ Buna rağmen göçmenlerin yerleştirilmelerinde büyük sıkıntılar yaşandı. Suriye'de bazı kazalarda halkın bir kısmı göçmenlere yardımcı olmakta gönülsüz davrandı, bazı yerlerde göçmenlerle yerliler arasında kavgalar çıktı. Merkezî hükûmetten hiçbir yardım alamamasına rağmen göçmenlerin büyük çoğunluğunu yerleştirmeyi başaran Cevdet Paşa, Lazkiye ve Hama'ya gelenlerin bir kısmının Adana, İzmir ve İstanbul'a geri gönderilmesine mani olamadı. Bu durum ise Babîâlî'nin tepkisine neden oldu ve valilik Suriye'ye gelen göçmenlerin vilâyet sınırları içerisinde bir yere mutlaka yerleştirilmeleri konusunda uyarıldı.³⁰

Bütün bu zor şartların ötesinde Cevdet Paşanın huzurunu bozan olaylar da yaşanmaktaydı. Daha görevinde ilk ayını doldurmadan ekmek fiyatlarındaki artışa itiraz eden ve çoğunluğu savaşa katılan askerlerin eşlerinden oluşan bir grup kadın tarafından ikametgâhı taşlanmıştı.³¹ Bu olayın ardından Cevdet Paşa vilâyette istifçilik yapan buğday tüccarlarının

²⁷ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1994, s. 212-214; Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1989, I, 351-352, 357, 368, 403-404, 415, 542-544, 594.

²⁸ PRO FO, 424/68 no. 248, Eldridge-Derby no. 14 Political, Beirut 28 February 1878; FO 424/68 no. 445 Jago-Derby no. 2 Political, Damascus 4 March 1878; FO 78/2847 Eldridge-Derby no 15 political Beirut 3 March 1878; FO 424/69 Eldridge-Derby no. 27 political Beirut 31 March 1878; 424/69 Eldridge-Salisbury, no. 34 political Beirut 12 April 1878; 424/74 Eldridge-Salibury no. 74 political Aleih 31 August 1878.

²⁹ Örneğin Hama halkının göçmenlere tahsis edilen arazilere ekilmek üzere 6 ton buğday ve 4 ton arpa bağışladığı bildirilmektedir. FO 424/73 Eldridge-Layard, Aleih 19 July 1878.

³⁰ BOA, BAEO, Suriye Gelen-Giden Serisi, Suriye Giden Defteri, no. 351, no. 11. 25 Mart 1294/ 6 Nisan 1878, no 15. 30 Mart 1294/11 Nisan 1878; FO 424/73 Balanche-Eldridge, Tripoli, le 17 Juillet 1878; Blanche-Eldridge Tripoli le 31 Juillet 1878.

³¹ FO 195/1201 Jago-Derby, no. 5 political, Damascus 27 Mart 1878.

satışlara başlamalarını sağlayarak ekmek fiyatlarını düşürdü.³² Ancak çok geçmeden bu olayın Avrupa basınında Suriye halkının hükûmete karşı geldiği ve Mısır vilâyetine iltihak etmek istediği şeklinde yer almasına mâni olamamıştı.³³ Bölgedeki İngiliz diplomatlarınca da yalanlanan bu haber üzerine Cevdet Paşa şu yorumu yapmıştı: “Böyle bir fikr-i fâsid Suriye ahalsinin ezhanına girer şey değildir. Zira Suriye ahalsinin ekseri ehl-i İslâm olup bunların Hilâfet-i celileye irtibat-ı vicdanîleri pek müstahkemdir. Binaenaleyh bu misüllü eracife ehemmiyet verilmeyip yalnız bazı gazetelere bunu udhuke tarzında gösterecek reddiyeler yazılmakla iktifa olunmuştur”.³⁴ Cevdet Paşa halkın yapısını çok iyi bildiği ve şikâyetlerin nedenlerini tesbit ettiği için vilâyetin geleceğinden endişe duymazken Suriye’de ihtilâl çıkacağı yolunda Avrupa basınında çıkan haberler İstanbul’daki yetkilileri rahatsız etmiş ve sonunda Babîali Halil Eyüp Efendi ve Rıza Efendi adlarında iki memuru bölgeye göndererek söylentilerin gerçeklik derecesinin araştırılmasını istemişti. Her ikisi de aslen Suriye’li olan bu görevlilerin bölgede incelemelerde bulunmalarını hoş karşılamayan Cevdet Paşa tepkisini şöyle ifade etmişti: “Acaba bunu hangi akıllı yaptı. Allah akıllar versin”. Paşaya göre Suriye hakkında bilgi lâzım olduğunda vilâyetten sorulması gerekirdi, dışarıdan gelen memurların bir kaç gün bölgede kalmakla olayların gerçek yüzüne vakıf olamayacakları kesindi.³⁵

Cevdet Paşayı rahatsız edici gelişmeler bu söylentilerle de sınırlı kalmadı. Temmuz ayında Şam’ın merkezinde bulunan Emevî Camiine ve civarındaki bazı sokaklara Cevdet Paşayı ve vilâyet idaresini hedef alan Türkçe ve Arapça el ilânları asıldı. İlânlar kısa sürede toplanarak halk üzerinde genel bir olumsuz etki yapması önlendi. Beyrut’taki İngiliz başkonsolosu Eldridge’in tercümanı Nasıf Meşaka aracılığıyla elde ettiği nüshaların içeriği incelendiğinde ilânların yazarlarının Cevdet Paşa ile kişisel problemlerinin olduğu ve Suriye halkını Paşaya karşı ayaklandırmaya çalıştıkları gibi bir izlenim doğmaktadır. Türkçe el ilânında Cevdet Paşanın halktan ağır vergiler topladığı ve öşr adı altında toplanan vergileri

³² Max L. Gross, *Ottoman Rule in the Province of Damascus...*, s. 249.

³³ FO 195/1201 Eldridge-Derby, no 24 political and confidential, Beirut 26 March 1878; BOA, HR. SYS. 25/32, 16 Mart 1878.

³⁴ BOA, YEE, 35/67, Cevdet Paşa’dan Sadaret Müsteşarlığına, tarihsiz; FO 195/1201 Eldridge-Derby, Political and confidential no. 24 Beyrut 26 March 1878; Jafu-Derby no. 5 political, Damascus 27 March 1878.

³⁵ YEE 35/67. Halil Eyüp Efendi Babîali Tercüme Odasında, Rıza Efendi ise Zaptiye Nezaretinde kâtip olarak çalışmaktaydılar.

kendisi aldığı yolunda suçlamaların ardından bu tür uygulamalardan vazgeçmez ise yolsuzluklarının birer birer dökümü çıkarılarak sokaklara asılacağı tehdidi yer almaktaydı.³⁶ Arapça olanında ise tamamen farklı bir konu işlenmektedir. Genelinde ihtilâlcî bir tavrın sergilendiği bu ilânda Suriyelilerin gafletten uyanması, dinin siyasete müdahale etmemesi ve ayrıcalık esası oluşturmaması, Müslümanların, Hıristiyanların ve diğerlerinin birlik hâlinde olması, kişisel çıkarların bir tarafa bırakılarak yönetimi ele geçirmek için çalışılması gerektiği vurgulanmaktadır.³⁷ Bu arada Cevdet Paşanın muhalifleri yaygın olarak rüşvet aldığı dedikodularını yaymaktaydılar. Fransa'nın Şam konsolosu Rousseau'ya göre valilikte görevli Grek Ortodoks memurlar rüşvet almadan iş yapmamakta ve valinin rüşvetsiz iş yapmadığı imajını yaymaya çalışmaktaydılar.³⁸

Sonuçta Paşanın muhalifleri Beyrut'taki İngiliz Başkonsolosu Eldridge'i etkilemeyi başardılar ve o da İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi H. Layard'a Cevdet Paşa hakkında oldukça olumsuz bir rapor gönderdi. Raporunda Cevdet Paşa aleyhindeki söylentileri sıralayan Eldridge bunların doğruluğundan emin olmadığını ancak tamamen de asılsız olduklarını düşünmediğini de belirtmektedir.³⁹ 27 Ağustos 1878'de Layard konuyu kendisine açtığıında Padişah cevaben Cevdet Paşa ile ilgili şikâyetlerden haberdar olduğunu, Paşanın yetenekli ve âlim bir insan olmakla birlikte maalesef oldukça para canlısı olduğunu ve bu gelişmelerden sonra "Şam'da kalmasına müsaade edilmemesi gerektiğini, [bu nedenle] gayret ve faaliyetlerinden yararlanılabilecek bir yere... göndereceğini" ifade eder. Layard raporunun sonunda Cevdet Paşaya yöneltilen suçlamaların doğru olduğunun anlaşılması hâlinde kamuoyuna duyurulmasının kendilerini memnun edeceğini Padişah'a ima ettiğini belirtmektedir.⁴⁰

Gerçekten de kısa bir süre sonra Kozanoğlu Ahmet Paşa isyanını bastırmak üzere Cevdet Paşa Kozan'a gönderildi. 8 Eylül 1878 tarihli telgrafında Cevdet Paşa Kozan'a gitmeye hazır olduğunu ve bunun için kendi-

³⁶ FO 226/194 Nasif Meşaka-Eldridge, özel mektup, Damascus, 29 Temmuz 1878. Meşaka'nın mektubunun ekinde el ilânlarının tercümeleleri yer almaktadır.

³⁷ FO 226/194 Nasif Meşaka'dan Eldridge'e, özel mektup, Damascus 26 Temmuz 1878.

³⁸ AAE 11, Damascus, Rousseau-Waddington no. 7, 30 Juli 1878 (El ilânlarının Fransızca tercümeleleri bu belgeye eklidir), Max L. Gross, Ottoman Rule in the Province of Damascus, s. 253, dipnot 116.

³⁹ FO 424/73 Eldridge- Layard no. 74, Aleih 2 August 1878.

⁴⁰ FO 78/4275 Layard'dan Salisbury'ye, no. 1072, 27 August 1878, 21 May 1890'da White'dan Salisbury'ye, no. 216 secret, gönderilen belgeye eklidir.

sine 3.000 kuruş maaşla bir kâtip verilmesi gerektiğini arzetti.⁴¹ Cevdet Paşanın Beyrut'tan Mersin'e hareketinden bir gün sonra 18 Eylül 1878'de ise Kozanoğlu Ahmet Paşa isyanının sona erdiği haberi Babıâli'ye iletildi.⁴² Ancak isyanın sona erdiğinden haberdar olamayan Cevdet Paşa yoluna devam etti. Kozan ve Adana'da bir aydan fazla bir süre kalarak Payas üzerinden Antakya'ya, oradan da Şam'a dönmek üzere yola çıktı.

Bu arada Padişah, Yemen ve Suriye vilâyetlerinin Mısır'a iltihakı için oralarda ihtilâl çıkarılmak yahut halk tarafından gönüllü katılım sağlanmak üzere Hidiv tarafından kışkırtıcılar gönderildiği yolunda söylentiler duydu ve Gazi Osman Paşayı Sadrazam Safvet Paşaya göndererek böyle bir şey vukubulursa kendisini sorumlu tutacağını bildirdi. Sadrazam 1 Kasım 1878 (6 Zilkade 1295) tarihli cevabında bir vilâyet halkının diğer bir idareye tâbi olmak maksadıyla isyanı ihtimali dikkate alınacak bir husus olmamakla beraber “Suriye kıtası pek ziyade muhtacı ıslah olan memaliki şahanedan bulunmasıyla anın her hâlde bir yedi iktidara tefvizi farizadan olup bu kere hakkında afvı âli şayan buyurulan Midhat Paşa hazretlerinin Giridde beyhude oturup maaş alacak yerde Suriye valiliğine memuriyeti dahilen ve haricen hüsnî te'siri mucip [olacaktır]”⁴³ şeklinde görüş bildirdi. Sadareten 7 Kasım 1878'de Şam Defterdarlığına çekilen telgrafta ise ilginç bir konu hakkında soru sorulmaktadır: “Cevdet Paşa hazretlerinin avdetinde Şam-ı Şerife dühûlüne ahali canibinden mûmânaat olunması musammem olduğuna dair bazı mesmuat vukubulmakla eğerçi buna sahih nazarıyla bakılamaz ise de hilaf-ı me'mul halkca böyle bir niyet ve karar olup olmadığının mahremane bi't-tahkik ser'ian bildirilmesi” denildikten sonra yukarıda zikredilen Suriye'de bir ihtilâl çıkarılarak Mısır'a iltihak söylentilerinin de Şam Müşiriyetinin görüşleri de alınarak netleşti-

⁴¹ BOA İD, 63003, 27 Ağustos 1294/ 8 Eylül 1878.

⁴² BOA Y/A Hususi, 159/65. İzzet Paşanın 6 Eylül 1294'te kaleme aldığı telgraf 7 Eylülde Babıâli'ye çekilmiş, bunun dışında 7 Eylül tarihli iki telgraf da Adana'dan çekilmiştir. Telgrafların içeriği 24 Ramazan 1295/21 Eylül 1878'de Sultan'a arz edilmiştir. Cevdet ve İzzet Paşaların Kozan Mutasarrıfı Abdulkadir Kemali Efendinin olaylardaki üstün gayretlerinden dolayı rütbe-i saniyesinin mirmiraniye yükseltilmesi konusunda 10 Ekim 1878 tarihli müşterek arizaları için bk. BOA Y/A Resmi 1/57. Kozanoğlu Ahmet Paşanın teslim olması ve İstanbul'a gönderilmesiyle ilgili belgeler için bk. Y/A Hususi, 159/70 ve 159/74.

⁴³ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul 1969, s. 377-378. Saffet Paşa tarafından yazılan maruzat tezkiresinin müsveddesi için bk. BOA, YEE, 43/55. Maruzatın tamamının transkripsiyonu bk. İnal, *a.g.e.* s. 378.

rilmesi istenmektedir.⁴⁴ Şam'daki sivil ve askerî otoritelerin mezkûr sorular hakkındaki görüşlerini henüz bilmiyoruz, ancak gelişmelerin Cevdet Paşanın aleyhine işlediği aşikârdır. Cevdet Paşanın yerine Midhat Paşanın tayin edilmesi teklifini uygun gören Padişah, 9 Kasım 1878 (14 Zilkade 1295)'de sadareten söz konusu tayinin “hemen”⁴⁵ yapılmasını istemiş ve aynı gün Sadrazamın Cevdet Paşayı görevden alma arızasını sunması üzerine bir gün sonra Midhat Paşanın Suriye valiliğine tayin edildiğine dair irade çıkmıştır.⁴⁶ 11 Kasım 1878'de de münasip bir memuriyete getirilmek üzere Suriye valiliği görevine son verildiğine dair Cevdet Paşaya telgraf çekildi. Aynı telgrafla kendisinin yerine Midhat Paşanın tayin edildiği ve yeni valinin Şam'a vasıl olmasıyla devir teslimi yapıp İstanbul'a dönmesi gerektiği de bildirildi.⁴⁷

Görünen o ki Padişah da Sadrazam da mezkûr gelişmelerden sonra Cevdet Paşanın en kısa zamanda Suriye'den uzaklaştırılması gerektiğinde hemfikir, Paşaya nasıl bir görev verileceği konusunda ise kararsızdılar. Bu kararsızlık ilginç bir teklifle Cevdet Paşaya intikal ettirildi. Sadaret Müsteşarı Rauf Paşa, Cevdet Paşaya gönderdiği 14 Kasım 1878 tarihli telgrafta Suriye valiliğinden alınmasının “mücerred iktiza-yı hâle mebni” olduğunu bildirdikten sonra Sivas veya Diyarbakır valiliklerinden hangisini arzu eder ise tayinin oraya yapılacağını bildirir.⁴⁸ İki gün içinde telgrafına cevap alamayınca Paşaya cevabının beklendiğini bildiren yeni bir telgraf gönderildi. Bu sorulara cevap teşkil etmek üzere kaleme aldığı telgraf müsveddesinde Cevdet Paşa, Rumeli'den ailesi ile birlikte kardeşinin Suriye'ye geldiğini, bunların yol açtığı masraflardan dolayı aldığı borçları ödeyemeden Kozan'a gönderildiğini ve bu görev sırasında da borçlanmak zorunda kaldığını, bunların haricinde son zamanlarda sık sık sıtmaya yakalandığını, kış aylarının da yaklaşmakta olduğu bir zamanda “öyle uzak yerlere gitmeğe kudret-i maliyem müsait olmadığı gibi zaaf-ı vücudum dahi manidir” dedikten sonra “Adana ve Halep gibi buraya civar ve şu mevsimde çoluk çocuk ile gidilmesi mümkün olan bir vilâyete” gönderilmesini talep eder.⁴⁹ Şam'a geldiğinde görevden alındığını ve yerine Midhat Paşanın

⁴⁴ Babıâli Evrak Odası, Sadaret Evrakı, A. MKT. MHM. 483/33, 26 Teşrinievvel 1294. Aynı hususlar bir telgraf ile Şam Müşirine de iletilmiştir. Bk. aynı dosya, tarihsiz telgraf metni.

⁴⁵ BOA, YEE 42/249 14 Zilkade 1295/9 Kasım 1878.

⁴⁶ İD, 63122, 15 Zilkade 1295/10 Kasım 1878.

⁴⁷ YEE, 37/3 Babıâli'den Cevdet Paşa'ya 30 Teşrinievvel 1294/11 Kasım 1878; 37/4; 37/5 13 Teşrinisani 1294, Rauf Paşa'dan Cevdet Paşa'ya telgraf.

⁴⁸ Babıâli Evrak Odası, Sadaret Evrakı, A. MKT. MHM. 483/33, 2 Teşrinisani 1294.

⁴⁹ BOA, YEE 37/20, Cevdet Paşa'nın tarihsiz telgrafı.

tain edildiğini öğrenen Cevdet Paşa görevi Midhat Paşaya devredip Beyrut'a geldiğinde 4 Aralık 1878 (9 Zilhicce 1295) tarihli irade ile Tunuslu Hayreddin Paşa kabinesinde Ticaret ve Ziraat nazırlığına tayin edildiği haberini alarak İstanbul'a döndü.⁵⁰

S o n u ç

Osmanlı Devletinin Balkan ve Arap vilâyetlerinde idarecilik tecrübesi olan Cevdet Paşanın Suriye'ye tayini paşalar arası anlaşmazlıkların bir sonucudur. Ahmet Vefik Paşanın sadarete gelir gelmez Cevdet Paşayı İstanbul'dan uzaklaştırması sadareti kabul ederken Padişaha sunulmuş ön şartlardan biri olma ihtimalini akla getirmektedir. Cevdet Paşa ise tayinindeki bu sürgün havasına rağmen teslimiyetçi bir tavırla yeni görevini kabul etti. Fiilen 7 ay yürüttüğü valiliği döneminde gerçekçi ve kendinden emin bir tavır sergiledi. Bu nedenle de sivil idarenin tekrar işler hâle gelmesini sağlamak, göçmenlerin mümkün olduğu kadar az problem çıkarmak ve devletin gelirlerini artırıcı, tarıma ve hayvancılığa elverişli bölgelere yerleştirilmelerini sağlamak ve Havran gibi devlet otoritesinin bir türlü tesis edilemediği, son savaş nedeniyle de iyice zayıfladığı bölgelerde mahallî güç dengelerinden yararlanarak bu zaafı gidermek yolunda çaba sarfetti. Öte yandan uzun vadede çözüm bekleyen problemlere de işaret etmekle yetindi. Bunların başında mahkemelerin sayısının artırılmasının yanı sıra sancak ve daha alt idarî birimlere Arapça bilmeyen mutasarrıf ve kaymakamların gönderilmemesi konuları gelmekteydi. Paşaya göre bu ve benzeri eksikliklerin yanı sıra Doksanüç Harbi'nin getirdiği olağanüstü zorluklar ve kısıtlamalar vilâyette işlerin aksamasına ve halkın şikâyetlerine neden olmaktaydı. Bu, aslında doğaldı. Fakat bunun tesbitini doğru yapmak gerekirdi. Yani halkın idaredeki aksaklıklarla ilgili şikâyetleri devlete karşı isyan anlamında anlaşılmalıydı. Bunlar fiile dökülmeyecek sözlü şikâyetlerdi. Cevdet Paşanın emin görüldüğü hususlardan biri de Suriye nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslüman olması hasebiyle Hilâfete bağlılıklarının kuvvetli olduğu idi. Cevdet Paşanın bu kanaatinde çok iyi ilişkiler içerisinde olduğu ve İstanbul'a döndükten sonra da dinî konularda özellikle de hilâfet konusunda görüşüne müracaat ettiği Şam'ın önde gelen âlimlerinden olan Müftü Mahmut Hamzavî'nin de etkili olduğu düşünülebilir.⁵¹

Sultan II. Abdülhamid'in Cevdet Paşa ile ilgili şikâyetler konusundaki gerçek kanaati hakkında kesin bir ifade bulunmak zor görünüyor.

⁵⁰ BOA, YEE 75/24, 9 Zilhicce 1295; Ahmet Cevdet, *Tezakir*, 40-*Tetimme*, s. 175.

⁵¹ Atatürk Kitaplığı, Cevdet Paşa Evrakı, 32; BOA, YEE, 37/128.

Bir taraftan İngiliz büyükelçisi Layard'ın Padişah'a ait olarak aktardığı sözler ve Padişah'ın Cevdet Paşanın Suriye valiliğinden “hemen” alınmasını istemesi; diğer taraftan Sivas veya Diyarbakır teklifine karşı Adana veya Halep'e gitmeye razı olan Paşaya nazırlık görevinin verilmesi henüz tespit edemediğimiz bazı kulis faaliyetlerinin ve girişimlerin varlığına işaret edebilir. Burada tam o günlerde gerçekleşen kabine değişikliği sırasında Sadarete getirilen Tunuslu Hayreddin Paşanın Cevdet Paşa ile çalışmak istemiş olabileceği ihtimalini de gözardı etmemek gerekir. Bununla birlikte, daha sonra Mithat Paşanın da katıldığı⁵² rüşvet suçlamalarının ve Kozan dönüşünde halk tarafından Şam'a girişine müsaade edilmeyeceği yolundaki söylentilerin, Cevdet Paşa'nın görevden alınmasında etkili olduğunu da belirtmek gerekir. Son olarak, Padişah'ın Cevdet Paşa gibi kendi çizgisinde muhafazakâr, devlete ve Padişah-Halife'ye sadık bilgili ve yetenekli idarecilere merkezde daha çok ihtiyacı vardı. Nitekim, Yıldız mahkemesi meselesinde Cevdet Paşa, Padişah'ın arzu ettiği çizgide çok önemli vazifeler ifa etmiştir. Muhtemelen bu nedenledir ki Suriye valiliği Cevdet Paşanın son taşra görevi olmuş ve Aralık 1878'den Mayıs 1895'de vukubulan vefatına kadar resmî görevi olsun olmasın II. Abdülhamid ile uyum içerisinde çalışmıştır. Hiç şüphe yok ki Cevdet Paşa bu dönem içerisinde Padişah'ın güvendiği ve zaman zaman bilgisine müracaat ettiği Osmanlı paşalarının önde gelenlerinden biridir.

“THE GOVERNORSHIP OF CEVDET PAŞA IN SYRIA (FEBRUARY-NOVEMBER 1878)”

Abstract

Cevdet Pasha was appointed as governor of the province of Syria at a crucial time just after the disastrous war with Russia in 1877-78 and remained in that office until November 1878. This article is an attempt to shed some light on his governorship in Syria. It starts with a short description of the province of Syria in 1878 and then discusses its growing importance for the Ottoman state from political as well as religious viewpoints. The following section explains the conditions in which Cevdet Pasha's appointment took place, major problems he confronted in Syria such as the ones created by thousands of refugees coming from the Balkans and the Caucasus after the war and fightings in the Havran region. His mission to Kozan and the developments that led to his dismissal from the province while on his way back to Syria are also discussed in detail.

Keywords

Syria, Cevdet Pasha, Sultan Abdulhamid II.

⁵² Mithat Paşa hatıratında “efal-i irtikabiyesi töhmetiyle Suriye vilâyetinden azl edilmiş olan Cevdet Paşa...” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Midhat Paşa, *Mir'at-ı Hayret*, İstanbul 1325, s. 65. Bu eser biraz sadeleştirilerek yeni harflerle de basıldı (*Midhat Paşa'nın Hatıraları*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 1997, II, 75-76).

